

**Państwowa Szkoła Muzyczna I stopnia im. Wandy Wiłkomirskiej
w Międzyrzeczu**

**PROGRAM
WYCHOWAWCZO-PROFILAKTYCZNY**

„Ponieważ cel edukacji jest podwójny, to znaczy wzbogacanie pamięci o dobre i użyteczne pojęcia oraz kierowanie woli drogą cnoty, tak i podwójny musi być środek ich osiągnięcia: jeden to intelekt, drugi dotyczy serca. Jeden dotyczy nauki, drugi miłosierdzia.”

B. G. Baldo

Rok szkolny 2024/2025

Spis treści

WSTĘP	3
Podstawa prawna.....	3
Ogólne założenia programu	4
Wizja szkoły i sylwetka absolwenta	4
Misja szkoły.....	5
Wartości wychowawcze.....	6
Treści wychowawcze w odniesieniu do kształcenia artystycznego	6
Zadania szkoły w obszarze profilaktyki	7
Zadania szkoły w obszarze wychowania	11
Ceremoniał i tradycje szkolne	15
Literatura	15

WSTĘP

Program wychowawczo-profilaktyczny Państwowej Szkoły Muzycznej I stopnia im. Wandy Wiłkomirskiej w Międzyrzeczu na rok szkolny 2024/2025 powstał po szczegółowej analizie potrzeb uczniów, oczekiwań rodziców i obserwacji nauczycieli.

W programie uwzględniono wnioski i rekomendacje z przeprowadzonej w roku szkolnym 2018/2019 ewaluacji wewnętrznej na temat „Kształtowane są postawy i respektowane normy społeczne”, a także zagadnienia związane z radzeniem sobie ze stresem i emocjami, uzależnieniem od Internetu, komputerów i telefonów komórkowych, stosowaniem używek i substancji psychoaktywnych.

Podstawa prawna

- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo Oświatowe;
- Rozporządzenie MEN z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach;
- Rozporządzenie MEN z dnia 22 stycznia 2018 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii;
- Konwencja o Prawach Dziecka;
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej;
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty;
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi;
- Ustawa z dnia o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych;

Ogólne założenia programu

Wychowanie jest uczeniem się postaw, rozwijaniem wrażliwości, a także odkrywaniem własnych możliwości, talentów, mocnych stron i budowaniem na nich własnej tożsamości i siły. Jest też uczeniem się radzenia sobie z własnymi brakami, trudnościami i negatywnymi emocjami.

Szkoła kształtuje postawy uczniów podczas zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych. Podstawowym czynnikiem oddziaływania wychowawczego jest prawidłowa realizacja zadań dydaktycznych i opiekuńczych szkoły, określonych w jej statucie oraz w wewnątrzszkolnym systemie oceniania. Dokumenty te stanowią niezbędne elementy towarzyszące szkolnemu programowi wychowawczemu. Punktem wyjścia do podejmowania przez szkołę rozmaitych działań wychowawczych i profilaktycznych jest opis świadomie przez nią kształtowanej sylwetki absolwenta szkoły.

Niezbędnym składnikiem systemu wychowawczo-profilaktycznego szkoły jest systematyczne i w różnych formach prowadzone komunikowanie się uczniów i ich rodziców z nauczycielami i kierownictwem placówki. Wymiana opinii, przekazywanie sugestii, tłumaczenie sobie różnych uwarunkowań funkcjonowania szkoły i uczniów w szkole są niezbędne dla podejmowania współdziałania i współpracy w atmosferze wzajemnego zrozumienia i porozumienia.

Podstawowym zadaniem wychowawczym, opiekuńczym i profilaktycznym jest rozpoznawanie potrzeb uczniów w zakresie bezpieczeństwa fizycznego i psychicznego oraz podejmowanie działań w ramach profilaktyki uzależnień, przemocy rówieśniczej, przemocy w rodzinie, niezdrowego stylu życia i zachowań ryzykownych. Dlatego nauczyciele dbają o życie, zdrowie i bezpieczeństwo uczniów, wspierają ich rozwój psychofizyczny, pomagają w przezwyciężaniu niepowodzeń szkolnych i kształtują ich postawy moralne i prozdrowotne. Każdy nauczyciel jest osobą, która nie tylko przekazuje wiedzę związaną z wykładanym przedmiotem, ale też wychowuje i kształtuje osobowość. Podstawową powinnością wychowawczą jest przygotowanie uczniów do radzenia sobie w zmieniającym się współczesnym świecie, przy jednoczesnym kształtowaniu systemu wartości opartego na szacunku wobec siebie i drugiego człowieka. Proces wychowania jest wzmacniany i uzupełniany poprzez działania profilaktyczne.

Wizja szkoły i sylwetka absolwenta

Szkoła jest miejscem, w którym proces nauczania i uczenia przebiega w przyjaznej atmosferze, pełnej zrozumienia. Każdy uczeń ma szansę osiągnięcia sukcesu na miarę swoich możliwości. To sprawia, że absolwent naszej szkoły:

- wykorzystuje zdobytą wiedzę i nabyte umiejętności w praktyce,
- szuka w świecie dobra, prawdy i piękna,
- jest tolerancyjny i wolny od uprzedzeń,
- szanuje innych,
- nieustannie się rozwija,
- umie pracować w zespole i buduje więzi międzyludzkie,
- twórczo rozwija problemy,
- cechuje go kultura osobista,
- posiada wiedzę na temat współczesnych zagrożeń społecznych i cywilizacyjnych,
- jest odporny na niepowodzenia,
- bierze aktywny udział w życiu kulturalnym lub jest świadomym odbiorcą sztuki,
- szanuje zdrowie swoje i innych.

Szkoła dobrze współpracuje z rodzicami, co sprawia, że oddziaływania wychowawcze szkoły i domu są spójne, sprzyjają kierowaniu się w bieżących działaniach uzgodnionym systemem wartości.

Kadrę szkoły tworzy zespół osób nastawionych innowacyjnie wobec przyjętych założeń i chętnych do doskonalenia kwalifikacji zawodowych.

Szkoła jest znana w środowisku jako placówka oferująca usługi edukacyjne na wysokim poziomie. Szkoła aktywnie włącza się do działań na rzecz środowiska lokalnego oferując działalność koncertową.

Misja szkoły

Jesteśmy szkołą, która:

- wyposaża ucznia w wiedzę i umiejętności niezbędne do dalszego etapu kształcenia,
- rozbudza i kształci u dzieci i młodzieży uzdolnienia muzyczne,
- w życzliwej atmosferze pomaga rozwijać własną osobowość i pasję,
- eksponuje w swojej pracy treści muzyczne przez co kształci wrażliwość na piękno otaczającego świata,
- rozbudza wrażliwość na dobro, tolerancję i odmienność innych,
- uczy twórczo rozwiązywać problemy i skutecznie porozumiewać się,
- wspiera współpracę między uczniami a innymi organami szkoły,
- kształtuje zdolność do właściwej oceny zachowań negatywnych i antyspołecznych,

- kształtuje umiejętność samodzielnego dbania o własne bezpieczeństwo oraz doskonali umiejętność rozpoznawania zagrożeń (również w Internecie),
- przeciwdziała zachowaniom ryzykownym,
- troszczy się o bezpieczeństwo uczniów, rodziców i pracowników szkoły,
- kształtuje postawy odpowiedzialności za siebie i innych,
- kształtuje postawy prozdrowotne i proekologiczne.

Wartości wychowawcze

- kultura osobista – zachowanie się z godnością i szacunkiem dla drugiego człowieka (wyrażona poprzez postawę, słowa, strój, dbałość o higienę osobistą i etykę postępowania),
- pozytywne nastawienie wobec innych – życzliwość,
- odpowiedzialność za drugiego człowieka,
- wrażliwość na krzywdę, empatia,
- dążenie do budowania więzi między pokoleniami,
- tolerancja i szacunek wobec innych,
- miłość i szacunek do Ojczyzny,
- szacunek dla nauki i pracy,
- uczciwość,
- rzetelność,
- bezinteresowność,
- zdolność do samodzielnego myślenia,
- szacunek dla prawdy,
- odporność na negatywne wpływy różnych patologicznych zjawisk społecznych oraz środków masowego przekazu (umiejętność właściwego ich wykorzystania i wartościowania),
- szacunek dla dobra wspólnego.

Treści wychowawcze w odniesieniu do kształcenia artystycznego

Oddziaływania wychowawcze w szkole zmagają się do:

- wychowania poprzez muzykę,
- nabycia przez uczniów dobrych podstaw i równych szans do dalszego kształcenia muzycznego i uczestnictwa w życiu muzycznym w charakterze uczestnika i odbiorcy,

- dbałości o wszechstronny i indywidualny rozwój osobowy ucznia, pogłębienie jego życia emocjonalnego, zwłaszcza poprzez szerokie wykorzystanie wartości estetycznych i artystycznych muzyki,
- kształtowania wrażliwości ucznia, która jest wpisana w kanon wykształcenia muzycznego,
- budowania tożsamości twórcy i odbiorcy sztuki,
- udzielenia wszechstronnej pomocy wychowankowi w osiągnięciu dojrzałej osobowości muzyka – artysty,
- tworzenia i uczestniczenia w kultywowaniu tradycji muzycznych szkoły i środowiska lokalnego,
- pogłębienia empatii ucznia poprzez obcowanie z emocjami kompozytora w trakcie wykonywania jego dzieł.

Zadania szkoły w obszarze profilaktyki

1. Profilaktyka uzależnień.

1) Cele:

- a) uświadamianie uczniom zagrożeń wynikających z sięgania po środki psychoaktywne w tym: alkohol i nikotynę;
- b) kształtowanie umiejętności odmawiania osobom nakłaniającym do stosowania środków uzależniających i niebezpiecznych;
- c) poszerzanie wiedzy uczniów dotyczącej szkodliwych substancji, zwłaszcza na temat ich szkodliwości.

2) Sposoby realizacji:

- a) rozmowy nauczycieli z rodzicami i uczniami szkoły;
- b) organizowanie pogadarek;
- c) organizacja szkoleń dla nauczycieli poszerzających wiedzę na temat wczesnego wykrywania uzależnień wśród uczniów;
- d) obserwacja uczniów;

- e) przekazywanie informacji o osobach i instytucjach zajmujących się pomocą ludziom uzależnionym;
- f) organizacja czasu pozalekcyjnego – wycieczki, wyjścia, zabawy.

2. Przeciwdziałanie przemocy rówieśniczej i przemocy w rodzinie – fizycznej, psychicznej, werbalnej i niewerbalnej.

1) Cele:

- a) rozwijanie świadomości dotyczącej przyczyn i skutków zachowań agresywnych, w tym przemocy słownej;
- b) kształtowanie umiejętności radzenia sobie z negatywnymi emocjami oraz rozwiązywania konfliktów bez użycia siły;
- c) kształtowanie postawy poszanowania cudzej nietykalności cielesnej;
- d) rozwijanie świadomości, że każdy ma prawo wyznaczyć granice oraz kształtowanie postawy poszanowania tych granic;
- e) poszerzanie wiedzy uczniów o możliwościach uzyskania pomocy w sytuacjach zagrażających ich bezpieczeństwu;
- f) rozwijanie empatii;
- g) kształtowanie umiejętności rozpoznawania cudzych emocji i sytuacji potencjalnie groźnych.

2) Sposoby realizacji:

- a) rozmowy z uczniami i rodzicami;
- b) codzienna dbałość o budowanie zaufania uczniów do nauczycieli i innych pracowników szkoły;
- c) natychmiastowe reagowanie na wszelkie rodzaje agresji (również ze strony rodziców dziecka);
- d) dbałość o dobry kontakt z rodzicami;
- e) obserwacja uczniów i rodziców;
- f) rozmowy z uczniami również o emocjach w kontekście przerabianych utworów lub słuchanej muzyki;

g) warsztaty;

h) dbałość o bezpieczeństwo podczas wyjazdów szkolnych.

3. Podnoszenie jakości udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

1) Cele:

a) budowanie poczucia własnej wartości u uczniów;

b) kształtowanie wytrwałości w dążeniu do celu;

c) uświadamianie uczniowie jego mocnych stron;

d) wzbudzanie u uczniów motywacji do ćwiczenia i wytrwałości w pokonywaniu trudności z tym związanych.

2) Sposoby realizacji:

a) szkolenia nauczycieli z zakresu psychologii z uwzględnieniem różnych dysfunkcji uczniów jak też różnic indywidualnych;

b) bieżące wspieranie ucznia w jego rozwoju muzycznym;

c) nagradzanie ucznia za postępy;

d) rozmowy wartościujące;

e) informowanie ucznia do kogo może się zwrócić o pomoc;

f) angażowanie rodziców w proces dydaktyczny i edukowanie w zakresie metod wpływania na motywację ich dzieci do nauki gry na instrumencie – warsztaty z psychologiem muzyki, rozmowy, audycje tematyczne.

4. Profilaktyka prozdrowotna

1) Cele:

a) poszerzanie wiedzy ucznia na temat zdrowia muzyków – znaczenie prawidłowej postawy przy instrumencie, higienicznego ćwiczenia, konieczności nawadniania organizmu itp.;

b) kształtowanie postawy odpowiedzialności za własne zdrowie;

c) kształtowanie umiejętności obserwacji własnego ciała podczas gry na instrumencie;

- d) uświadamianie uczniowi istnienia chorób zawodowych muzyków, które są konsekwencją nieprawidłowej postawy lub błędów w ćwiczeniu, a także wskazanie możliwości ich uniknięcia
 - e) zaznajamianie ucznia z terminem „medycyna sztuki muzycznej”
 - f) kształtowanie umiejętności radzenia sobie ze stresem i emocjami
 - g) dążenie do ukształtowania ucznia pewnego siebie, odpornego psychicznie z poczuciem własnej wartości
 - h) edukacja w zakresie zauważania symptomów depresji u dzieci i młodzieży oraz symptomów wyobcowania
 - i) kształtowanie umiejętności zauważania zachowań budzących niepokój (spadki, huśtawki nastroju)
- 2) Sposoby realizacji:
- a) rozmowy z uczniem;
 - b) pogłębianie wiedzy nauczycieli na tematy związane z medycyną sztuki muzycznej;
 - c) pogadanki z uczniami i ich rodzicami na temat zdrowia muzyków i prawidłowej postawy;
 - d) bieżąca korekta postawy podczas pracy na lekcji;
 - e) przekazywanie wiedzy o higienicznym ćwiczeniu z dbałością o aparat ruchowy lub oddechowy;
 - f) monitorowanie ucznia podczas zajęć w zakresie odpowiedniego odżywiania i nawodnienia organizmu;
 - g) plakaty w gablotach szkolnych dotyczące np. prawidłowej postawy;
 - h) ulotki;
 - i) częste występy w przyjaznych warunkach;
 - j) techniki relaksacyjne;
 - k) warsztaty z psychologiem dla nauczycieli, uczniów i rodziców;
 - l) rozmowy wartościujące.

5. Bezpieczeństwo w Internecie.

- 1) Cel: zapoznanie uczniów z zasadami bezpiecznego korzystania z sieci Internet.
- 2) Sposoby realizacji:
 - a) rozmowy z uczniami;
 - b) warsztaty.

Zadania szkoły w obszarze wychowania

1. Wspomaganie ucznia w jego rozwoju emocjonalnym.

- 1) Cele:
 - a) wzmacnianie więzi pomiędzy uczniami w klasie i szkole;
 - b) stwarzanie możliwości swobodnego wyrażania emocji, wątpliwości, prezentacji i kreowania własnej osobowości;
 - c) wyrabianie nawyków dobrego wychowania i zasad kultury osobistej, uczenie szacunku dla dobra wspólnego oraz umiejętność kontaktowania się z ludźmi;
 - d) umożliwienie uczniom zwracania się do nauczyciela z wątpliwościami;
 - e) zapewnienie możliwości rozmowy z nauczycielem lub dyskusji.
- 2) Sposoby realizacji:
 - a) organizowanie czasu pozalekcyjnego;
 - b) bezwzględne przestrzeganie praw ucznia i dziecka;
 - c) prezentacje na koncertach i popisach;
 - d) pogadanki z nauczycielami.

2. Wspomaganie ucznia w jego rozwoju fizycznym.

- 1) Cele:
 - a) rozwijanie koordynacji słuchowo-ruchowej;
 - b) stwarzanie warunków do kształtowania zdrowego stylu życia;
 - c) dbałość o prawidłową postawę podczas gry na instrumencie;
 - d) troska o prawidłowe trzymanie instrumentu;
 - e) rozwijanie prawidłowego oddychania.
- 2) Sposoby realizacji:
 - a) dostosowane ćwiczenia w czasie zajęć z rytmiki;

- b) obserwacja ucznia w czasie lekcji i korekta postawy oraz trzymania instrumentu;
- c) dopilnowanie prawidłowego oddychania podczas zajęć.

3. Wspomaganie ucznia w jego rozwoju społecznym i patriotycznym.

1) Cele:

- a) integracja ze środowiskiem poprzez rozwijanie i umacnianie tradycji szkolnych i lokalnych;
- b) współpraca z rodzicami i instytucjami działającymi na terenie miasta i gminy Międzyrzecz;
- c) stwarzanie uczniom możliwości współpracy w grupie;
- d) przekazywanie uczniom wiedzy na temat kultury kraju;
- e) edukacja z poszanowaniem tradycji i kultury własnego narodu;
- f) zaznajomienie ucznia z obowiązującymi zasadami społecznymi i szkolnymi oraz kształtowanie ich przestrzegania;
- g) dbałość o język i kulturę słowa.

2) Sposoby realizacji:

- a) umożliwienie kontaktu z wybranymi dziełami muzycznymi związanymi z krajem i tradycją narodową;
- b) organizacja imprez o tematyce patriotycznej;
- c) organizacja szkolnych uroczystości okolicznościowych;
- d) zapoznavanie uczniów z sylwetkami polskich kompozytorów;
- e) przygotowanie uczniów do udziału w festiwalach i konkursach zawierających w regulaminach obowiązek przygotowania utworu kompozytora polskiego;
- f) udział rodziców w zebraniach, imprezach szkolnych, pomoc przy organizacji;
- g) angażowanie uczniów we współpracę z Samorządem Uczniowskim;
- h) organizacja koncertów dla środowiska lokalnego i we współpracy z instytucjami lokalnymi;
- i) promocja szkoły w lokalnych mediach;
- j) reagowanie na niedbale wypowiedzi ucznia, wymaganie użycia fachowego języka muzycznego oraz zachęcanie do szczegółowego i precyzyjnego wyrażania myśli;
- k) poszerzanie słownictwa uczniów poprzez własne wypowiedzi nauczycieli.

4. Wspomaganie ucznia w jego rozwoju duchowym.

1) Cele:

- a) wzmacnianie uczuciowości uczniów;
- b) uwrażliwianie na piękno muzyki;
- c) kształcenie postawy twórczej.

2) Sposoby realizacji:

- a) pogadanki na lekcjach na temat wartości ponadczasowych;
- b) słuchanie oraz odtwarzanie dzieł muzycznych w wybitnych wykonaniach;
- c) podsuwanie uczniom treści muzycznych, które ukazują wartość uczucia i nakłaniają do rozważań na temat duchowości;
- d) wyjazdy do filharmonii, opery;
- e) wysłuchanie wrażeń ucznia po wysłuchanym koncercie, o jego skojarzeniach, spostrzeżeniach;
- f) zachęcanie ucznia do wyszukiwania nagrań wykonywanych utworów i ich porównywania;
- g) zachęcanie ucznia do odwiedzania miejsc związanych z życiem i twórczością kompozytorów.

5. Wspomaganie ucznia w jego rozwoju intelektualnym.

1) Cele:

- a) zaspokajanie potrzeb edukacyjnych;
- b) stwarzanie uczniom możliwości rozwoju zainteresowań w czasie lekcji;
- c) rozwijanie dociekliwości poznawczej;
- d) uświadamianie zasad funkcjonowania mózgu w kontekście gry na instrumencie, rozwijania pamięci;
- e) rozwijanie procesów poznawczych – analizatorów: wzrokowego, kinestetyczno-ruchowego;
- f) rozwijanie umiejętności prawidłowego ćwiczenia w domu i jego planowania.

2) Sposoby realizacji:

- a) opanowanie gry na instrumencie, wiedzy z zakresu teorii muzyki;
- b) gra w zespołach;
- c) praca nad doskonaleniem skupienia scenicznego oraz podczas ćwiczenia;
- d) rozmowa z uczniem;

- e) aktywizowanie ucznia do zwiększenia wysiłku intelektualnego poprzez zadawanie pytań i zachęcanie do samodzielnego rozwiązywania pojawiających się problemów wykonawczych;
- f) warsztaty dla uczniów i rodziców z psychologiem muzyki w zakresie ćwiczenia na instrumencie i jego planowania.

6. Wspomaganie ucznia w jego rozwoju moralnym.

1) Cele:

- a) kształtowanie szeroko pojętej kultury osobistej oraz szacunku dla dobra wspólnego;
- b) rozbudzanie wśród uczniów empatii, tolerancji oraz uczenie szacunku dla osób starszych;
- c) kształtowanie postawy „nauczyciel – mój mistrz”;
- d) stwarzanie warunków sprzyjających podejmowaniu właściwych i odpowiedzialnych decyzji oraz umiejętność oceny własnych zachowań;
- e) kształtowanie postaw tolerancji i szacunku dla ludzi niezależnie od wyznania, narodowości, koloru skóry, orientacji seksualnej, statusu materialnego, wieku, rozwoju intelektualnego, rozwoju fizycznego czy stopnia niepełnosprawności.

2) Sposoby realizacji:

- a) wymaganie odpowiedniego stroju na koncerty;
- b) pogadanki na lekcjach dotyczące kultury osobistej na lekcjach czy podczas koncertów;
- c) rozmowy z uczniami;
- d) występy indywidualne i grupowe;
- e) plakaty w gablotach szkolnych dotyczące muzycznego savoir-vivre.

7. Zapewnienie bezpieczeństwa w szkole.

1) Cele:

- a) Uświadamianie uczniom zagrożeń wynikających z nieprzestrzegania zasad bezpieczeństwa w szkole;
- b) rozwijanie świadomości i poszerzanie wiedzy o bezpieczeństwie w szkole;
- c) kształtowanie postaw dbałości o bezpieczeństwo swoje i innych.

2) Sposoby realizacji:

- a) indywidualne rozmowy z uczniami;
- b) informowanie rodziców podczas spotkań z nimi o zasadach bezpieczeństwa obowiązujących w szkole;

- c) sformułowanie zasad warunkujących bezpieczeństwo w szkole.

Uwzględniając potrzeby w zakresie edukacji prozdrowotnej uczniów wprowadza się naukę udzielania pierwszej pomocy w formie warsztatów dla dzieci.

Ceremoniał i tradycje szkolne

Ceremoniał i tradycje to stałe imprezy szkolne wpisane w szkolny kalendarz, budujące klimat naszej szkoły, kształtujące postawy, pielęgnujące tradycje, nawiązujące do korzeni na tle środowiska lokalnego.

Do takich momentów w życiu Państwowej Szkoły Muzycznej I st. im. W. Wiłkomirskiej w Międzyrzeczu należą:

- Uroczyste rozpoczęcie roku szkolnego;
- Pasowanie na ucznia klasy pierwszej;
- Święto Edukacji Narodowej;
- Święto Patrona Szkoły;
- Szkolny Konkurs Instrumentalny;
- Koncert Gwiazdkowy;
- Koncert z okazji Dnia Mamy i Taty;
- Dzień otwarty szkoły;
- Koncerty rekrutacyjne;
- Uroczyste zakończenie roku szkolnego.

Literatura

- Borowik, J. (2018). *Działania wychowawczo-profilaktyczne, a diagnoza potrzeb środowiska szkolnego*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju i Edukacji.
- Gaś, Z. (2006). *Profilaktyka w szkole*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Poleszak, W. (2013). Nowe media - zagrożenia i szanse dla profilaktyki zachowań dysfunkcyjnych. W P. Plichta i J. Pyżalski (Redaktorzy), *Wychowanie i kształtowanie w erze cyfrowej*. Łódź: Regionalne Centrum Polityki Społecznej.
- Wieczorek, M. (2018). *Program wychowawczo-profilaktyczny szkoły i placówki - krok po kroku*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju i Edukacji.

„To, co czyni wychowanie najtrudniejszym, to niezmienność; to, co czyni je skuteczniejszym, to przykład.”

A. Mosso